Når etikken bliver synlig – identificering og håndtering af etiske dilemmaer i klinisk praksis

Jacob Birkler, lektor, Ph.d. i medicinsk etik, formand for Det Etiske Råd.

Jacob Birkler har gennem en årrække arbejdet med etik og anvendt filosofi i sundhedsfaglig praksis. Gennem et både tænksomt og provokerende oplæg tydeliggjorde han, hvordan etik angår os alle, og aldrig er et givet facit men i stedet opstår i en proces i relation med andre.

Etikken og 'den anden'

Jacob Birklers forståelse af etik tager udgangspunkt i 'den anden'. Umberto Eco har skrevet: "Den etiske dimension begynder, når den anden kommer ind på scenen". Etik handler dybest set om uskrevne regler for, hvordan vi møder det andet menneske – hvordan vi afstemmer vores handlinger i mødet med den anden. Når vi i dag taler om etik som en slags metode, eller som teori der kan læres på en temadag, giver det ikke mening. Det angår istedet vores rødder, vores værdimæssige grundlag og hvor vi kommer fra. Ordet etik kommer fra det græske 'ethos', som betyder 'at have hjemme i'.

Etikken fungerer bedst, når den indgår som en integreret del af praksis, hvor der ikke er behov for at tale om den, men i dag bliver etikken i højere grad end tidligere udfordret, og vi bliver i tvivl.

Afstemning af forventninger

Etik handler om mødet med den anden og om afstemning af forventninger. Jacob Birkler illustrerer, med et eksempel om etikette – etikette, der handler om takt og tone, er ufarlig og mindre alvorlig end etik: Der er inviteret til middagsselskab, og som gæst forventes det, at man medbringer en værtindegave, men hvor stor skal gaven være? Udfordringen er at finde en gave, som matcher arrangementet, og det kan være svært. Pointen er, at gæsterne er klar over, at de skal medbringe en værtindegave, men aldrig hvor stor. Det bliver afstemt i entréen, hvor det kan aflæses på værtsparrets mimik og kropssprog, om man har skudt over eller under målet - eller ramt plet.

På samme måde er det med etik: Det væsentlige er at afstemme forventninger i selve mødet. Etikken skal altid afstemmes i den enkelte situation. Derfor kan deltagerne på Årskurset heller ikke vide sig afklarede i forhold til etiske spørgsmål, fordi de har hørt Jacob Birklers oplæg. Etik er et kontinuerligt arbejde. Som udgangspunkt er etikken ikke synlig. Etik bliver først synlig på samme måde som et vindue, når det bliver beskidt: Normalt ser vi slet ikke vinduet, vi ser bare igennem det, men når det bliver beskidt – og når vores værdier udfordres - bliver vi opmærksomme.

Etiske dilemmaer

Etiske spørgsmål handler om, hvad jeg *bør* gøre, og ikke hvad jeg kan eller skal gøre. Det er vigtigt altid at tage etikken med på råd, for der er meget, vi kan og skal gøre, men er det etisk forsvarligt? Nogle gange er det langt fra indlysende, hvad der er det etiske valg, og problemet forvandler sig til et dilemma. Dét, der karakteriserer dilemmaet, er, at det ikke kan løses, men skal håndteres. Et etisk dilemma er en vanskelig værdikonflikt, hvor der skal træffes ét valg blandt flere handlingsalternativer. Et valg, hvis udfald får konsekvenser for andre mennesker.

En klassisk grundkonflikt, som demenskoordinatorer støder på i daglig praksis, er modsætningen mellem respekten for den enkeltes autonomi versus paternalisme ("som professionel ved jeg bedre"). F.eks. i mødet med en svært dement borger med liggesår, som modsætter sig behandling – skal man udvise respekt for borgerens autonomi, eller skal hensynet til omsorg vægte tungere? Selvbestemmelse er guldkalven i dag, hvor det tidligere var paternalisme – i hvert fald indenfor den kliniske verden. Men risikoen ved at sætte selvbestemmelse i højsædet i den situation er, at vi i højere grad respekterer sygdommen end personen bag.

Jacob Birkler mener, vi skal være meget varsomme i forhold til tvangsbehandling af inhabile demente: Det er en kattelem, som kan forvandle sig til en ladeport. Det kan hurtigt blive en sædvane, for det kan være ressourcebesparende at tvangsfiksere demente. Alligevel har Etisk Råd åbnet op for sygdomsbehandling af inhabile demente patienter

mod deres ønske i de helt særligt svære tilfælde, hvor det kan blive aktuelt.

En anden grundkonflikt findes mellem solidaritet og loyalitet: Hvis man som demenskoordinator overhører en kollega tale til en borger på en måde, som man ikke selv ville gøre, påpeger man det så overfor kollegaen, eller vælger man at se det som en anden – alternativ – måde at omgås borgere på?

Nye muligheder, nye dilemmaer
Jacob Birkler advarer om at falde i én af to grøfter, når det drejer sig om velfærdsteknologi: Den teknologifascinerede eller den teknologiforskrækkede, hvor vi vægrer os for alt nyt indenfor teknologien. Generelt er vi positive i forhold til velfærdsteknologi: ”Tænk, vi kan!”, men det er ikke alt, der er muligt, vi *bør* gøre. Nye muligheder skaber nye etiske dilemmaer: F.eks. giver overvågning med chip muligheder i forhold til demente borgere, der søger væk. Umiddelbart lyder det tilforladeligt: Den demente borger bliver hurtigt fundet igen, og de pårørende og personale får en slags tryghed. Jacob Birkler maner til eftertanke. Den reelle forskel mellem at være beboer på et plejecenter og indsat i et åbent fængsel bliver pludselig meget lille – den består måske mest i, at den demente beboer ikke er klar over, at vedkommende bliver overvåget. Telemedicin er et andet eksempel på, at velfærdsteknologi er godt som supplement, men ikke som erstatning for menneskelig omsorg. Vi bør være på vagt overfor den måde, hvorpå teknologien anvendes, da der netop er penge at spare på at erstatte menneskelig omsorg.

Hjertestartere på plejehjem og ældrecentre udgør et andet etisk dilemma. Nogle ældre borgere ønsker ikke at blive genoplivet ved et hjertestop. På den anden side vil det være aldersdiskriminerende at placere hjertestartere alle andre steder i samfundet end på plejehjem og ældrecentre. Jacob Birkler mener, man skal turde stå i den enkelte situation og handle umiddelbart deri – der er nogle situationer, hvor det vil være fornuftigt at bruge hjertestarter, og nogle hvor det ikke er. Etik handler om at gøre det entydige flertydigt. Vi tænker så tit på, hvad der kan betale sig, men nærhed og relationer er det afgørende i forhold til etik.

Debat med deltagerne
På et spørgsmål fra salen om det rimelige i, at et livstestamente underkendes af en embedslæge, der kun finder det vejledende, svarer Jacob Birkler, at det kommer an på situationen og på det enkelte menneske - den anden. Han mener, livstestamenter kun i ringe grad bliver brugt, men måske har en langt vigtigere funktion ved, at den enkelte tager stilling og får snakket med de pårørende om de vigtige spørgsmål før en eventuel akut situation.

En deltager fortæller, at der arbejdes med en etisk komite i hendes kommune og vil høre Jacob Birklers mening om idéen. Han er umiddelbart en skeptisk, da etik ikke kan skubbes over i en komite løsrevet fra dagligdagen, da det angår alle i den daglige praksis. Derfor må man spørge sig selv: ”Hvad er målet med komiteen?”.

En deltager, som arbejder på en sengeafdeling med demente eller hjerneskadede borgere, er i et etisk dilemma i forhold til brug af sonde. Det sker, at en patient ikke ønsker en nasalsonde, og man derfor lægger en PEG-sonde – er det i orden? Jacob Birkler finder problemstillingen vigtig, men en vurdering må afhænge af den enkelte person og situation. Dog mener han, at begrebet misforstået respekt fra plejepersonalets side er langt mere udbredt end mangel på respekt for borgerens autonomi. En sonde er ubehagelig, og derfor vil mange pr. refleks forsøge at hive den ud.